

KRIPTOVALYUTALAR VA MOLIYAVIY PIRAMIDALAR BILAN BOG‘LIQ HUQUQBUZARLIKLAR VA ULARNI OLDINI OLISH CHORALARI

Yuristlar malakasini oshirish markazi
Zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy
etish va masofadan o‘qitishni tashkil etish bo‘limi boshlig‘i

Jalolov O‘tkir Sayfuddinovich

ANNOTATSIYA

Maqolada kriptovalyutalar va moliyaviy piramidalar bilan bog‘liq huquqbuzarliklar Xalqaro va milliy jihatlarini tahlil qilingan. Shuningdek, kripto jinoyatlar havf-hatarlari moliyaviy piramidalar tashkil etish va jalb qilganlik uchun javobgarlik masalalari hamda inoyatlarni prognozlash tizimi va huquqbuzarliklarni oldini olish bo‘yicha turli davlatlari tajribasi o‘rganilgan. Rivojlangan davlatlar tajribasi asosida O‘zbekistonda huquqbuzarliklarni oldini olish tizimini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: *Kriptovalyutalar bilan bog‘liq huquqbuzarliklar, moliyaviy piramidalar, kriptovalyuta turlari, Jamoatchilikni xabardor qilish, oldini olish choralari.*

Zamon o‘zgarib, davlatlar taraqqiy etib borgan sari jinoyatchilikning ham yangi shakllari yuzaga kelmoqda. So‘nggi yillarda kriptovalyutalar va moliyaviy piramidalar bilan bog‘liq huquqbuzarliklar jahon bo‘ylab jiddiy muammo sifatida yuzaga kelmoqda. Kriptovalyutalar, masalan, Bitcoin, Ethereum va boshqa decentralizatsiyalashgan raqamli valyutalar, moliya tizimining muhim qismlariga aylanishi bilan birga, ko‘plab yangi huquqiy va iqtisodiy xavflarni ham keltirib chiqarmoqda. Ushbu texnologiyalar va ularning nomutanosib rivojlanishi ba’zi hollarda jinoyatkorlar tomonidan moliyaviy piramidalariga aylantiriladi. Shu sababli, kriptovalyutalar va moliyaviy piramidalar bilan bog‘liq huquqbuzarliklarni tahlil qilish

va ularga qarshi kurashish uchun samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kriptoalyutalar – bu markazlashmagan, raqamli shaklda mavjud bo‘lgan va shifrlash texnologiyalari orqali xavfsizligini ta’minlaydigan valyutalardir. Bitcoin, Ethereum, Ripple va boshqalar kabi mashhur kriptoalyutalar mavjud. Ushbu valyutalar asosan internet orqali almashtiriladi va markazlashtirilgan moliya tizimiga qarshi, ochiq tizimda ishlaydi. Kriptoalyutalar va blockchain texnologiyasi, barcha tranzaksiyalarni tekshirish va saqlashni ta’minlaydigan xavfsiz va shaffof platformalarni yaratdi. Kriptoalyutalar, asosan, raqamli valyutalar sifatida ishlaydi va ularning tranzaksiyalari blockchain texnologiyasi yordamida amalga oshiriladi. Bu texnologiya o‘zining xavfsizligi, shaffofligi va tezligi bilan ajralib turadi. Biroq, bu xususiyatlar shu bilan birga kriptoalyutalarni moliyaviy jinoyatlar, shu jumladan, pul yuvish, fraud (aldov), firibgarlik va boshqa turli xil huquqbuzarliklarga ochiq qiladi.

Hozirda Kriptoalyutalar bilan bog‘liq huquqbuzarliklar Respublikamizda quyidagicha qayd etilgan. 2024-yil Buxoro viloyati Jondor tumanida 17 yoshli o‘smir belgilangan tartibda litsenziya olmasdan kriptoaktivlarni olish, o‘tkazish va ayirboshlash bilan shug‘ullanib, jami 34 milliard so‘m (taxminan 2,7 million AQSH dollari) miqdorida noqonuniy daromad olgani aniqlangan ¹. 2024-yil Toshkent shahrida May-iyun oylarida kriptoaktivlar bilan noqonuniy shug‘ullangan kamida 12 kishi javobgarlikka tortilgan. Masalan, 26 yoshli yigit “Binance” platformasida noqonuniy ravishda kriptoaktivlar aylanmasini amalga oshirgani uchun 10 sutka ma’muriy qamoq jazosi tayinlangan².

Kriptoalyutalar bilan bog‘liq huquqbuzarliklar orasida pul yuvish, noqonuniy tranzaksiyalar, moliyaviy piramidalar va investorlarni aldash holatlari kuzatilmoqda. Kriptoalyutalar o‘zlarining anonimlik darajasi va markazlashtirilmagan tabiati tufayli, jinoyatchilar uchun pul yuvish (money laundering) va terrorizmni moliyalashda qulay vositaga aylangan. Pul yuvish operatsiyalari kriptoalyutalar orqali

¹ https://www.spot.uz/oz/2024/12/12/buxoro-kriptoalyuta/?utm_source=chatgpt.com

² https://www.gazeta.uz/oz/2024/06/13/crypto/?utm_source=chatgpt.com

anonim tarzda amalga oshiriladi, bu esa ularni aniqlashni qiyinlashtiradi. Mamlakatlar oʻrtasida yaxshilangan hamkorlik va maxsus tartibga solishlar yordamida bu jarayonlar nazorat qilinishi lozim.

Kriptoalyutalar markazlashmagan va blokcheyn texnologiyasiga asoslangan boʻlib, tranzaksiyalarni shaffof va xavfsiz qilishga qaratilgan. Biroq, ushbu tizimning anonimligi va nazoratsizligi turli xil huquqbuzarliklarga yoʻl ochadi. Taʼkidlash joizki, ayrim mamlakatlarda kriptoalyutalarning huquqiy maqomi hali ham aniqlanmagan yoki qatʼiy tartibga solinmagan. Natijada, firibgarlar va noqonuniy faoliyat yurituvchi shaxslar kriptoalyutalardan foydalangan holda turli moliyaviy jinoyatlarni amalga oshirishadi.

Kriptoalyutalar bilan bogʻliq yana bir xavfli huquqbuzarlik – bu moliyaviy piramida sxemalari. Ushbu sxemalar koʻpincha yangi investorlarni jalb qilish orqali ishlaydi. Yaʼni piramida sxemalarida ishtirokchilar yuqori daromad olish imkoniyatiga ega deb taqdim etilgan, ammo aslida daromad faqat yangi ishtirokchilarning mablagʻlaridan olinadi. Odatda, piramida sxemasi tezda kollaps boʻladi va investorlar oʻz mablagʻlarini yoʻqotadilar. Bunday jarayonlar 2023-yil Oʻzbekistonda ham qayd etilgan boʻlib, oqibati ogʻir javobgarlik bilan yakun topgan.

Rivojlanib borayotgan mamlakatlarda moliyaviy piramidalar bilan bogʻliq holatlar ham uchrab turgani koʻzga koʻrinarli holatlar aslida. 2022-yil Jizzax viloyatida “Gift Of Legacy” nomli oʻyin orqali fuqarolar kamida 200 ming soʻm yoki 50 dollar miqdoridagi mablagʻni kiritib, qisqa muddatda ushbu mablagʻni 7–8 barobarga koʻpaytirish vaʼdasi bilan jalb qilingan. Natijada, 692,3 million soʻm mablagʻ oʻzlashtirilgan³. Yana bir holat 2024-yil Toshkent shahri “Uzbekiston investuz” nomli Telegram kanali orqali fuqarolarga 1,5 million soʻm mablagʻni 60 daqiqada 20 million soʻm qilib qaytarib berish vaʼdasi bilan aldab, moliyaviy piramida tashkil etilgan⁴.

³ https://kun.uz/46940977?utm_source=chatgpt.com

⁴ https://kun.uz/news/2024/07/22/pulingizni-bir-soatda-10-baravarga-kopaytirib-beraman-ozbekistonda-yangi-moliyaviy-piramida-paydo-boldi?utm_source=chatgpt.com

Kriptoalyutalar asosida qurilgan moliyaviy piramidalar esa o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ularning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

- *Yangi ishtirokchilarning mablag'lari evaziga avvalgi investorlarning foyda olishi;*

- *Haqiqiy mahsulot yoki xizmatning yo'qligi;*

- *Tez boyish va'dasi bilan odamlarni jalb qilish.*

Kriptoalyutalar bilan bog'liq moliyaviy piramidalar turli ko'rinishda namoyon bo'lishi mumkin. Masalan, ba'zi loyihalar investorlarni jalb qilish uchun tokenlarni chiqaradi, lekin aslida hech qanday texnologik asosga ega emas. Bu kabi loyihalar oxir-oqibat inqirozga uchraydi va ko'plab investorlar o'z mablag'larini yo'qotishadi. Moliyaviy piramidalar ko'pincha noqonuniy hisoblanadi, chunki ular qonuniy investitsiya imkoniyatlarini taqdim etmaydi. Piramida sxemalari ko'pincha jinoyat sifatida ko'riladi va ularni amalga oshirgan shaxslar jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Huquqiy chora-tadbirlarni tartibga solish maqsadida 2024-yil 17-dekabrda O'zbekiston Respublikasida Adliya vazirligi tomonidan kriptoaktivlar bilan ishlash uchun litsenziyalar uchun boj miqdorlari tasdiqlandi. Kriptobirjalar uchun 73 400 BHM, kriptoalyutalarni mayning qilish uchun 3000 BHM, kriptodepozitariylar uchun 7000 BHM va kripto-do'konlar uchun 3700 BHM miqdorida boj belgilandi ⁵.

2023-yilda kriptoaktivlar aylanmasi sohasida xizmat ko'rsatuvchi provayderlardan 36,2 milliard so'mlik davlat boji va yig'implari olindi⁶. Ushbu tadbirlardan ko'zlangan maqsad kriptoaktivlarni huquqiy jihatdan tartibga solishdir. Yana bir ma'lumot sifatida aytish joizki kriptoalyutalar global xususiyatga ega bo'lgani sababli, davlatlar o'rtasida axborot almashinuvi va huquqiy hamkorlik kuchaytirilishi lozim. **Shaxslarning qadam va qadam ommaviy savodxonligini oshirish hamda** Investorlar va foydalanuvchilar kriptoalyutalar bilan bog'liq xavflarni tushunishlari uchun maxsus ta'lim dasturlari ishlab chiqilishi kerak.

⁵ https://vzglyad.uz/uz/post/2024/12/18/kriptoalyuta?utm_source=chatgpt.com

⁶ https://uz.kursiv.media/uz/2024-02-06/kriptoaktivlar-aylanmasi-ozbekistonga-362-milliard-som-keltirdi/?utm_source=chatgpt.com

Блокчейн ва sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda moliyaviy jinoyatlarni kuzatish va oldini olish mexanizmlari takomillashtirilishi zarur.

Криптовалюталар ва moliyaviy piramidalar bilan bog'liq huquqbuzarliklar zamonaviy iqtisodiy muhitda dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu muammolarga qarshi samarali choralar ko'rish uchun davlatlar, xalqaro tashkilotlar va jamoatchilik o'zaro hamkorlik qilishlari va kriptovalyutalar bozori rivojlanishda davom etar ekan, uning xavfsizligini ta'minlash va moliyaviy firibgarliklarning oldini olish uchun yanada samarali mexanizmlar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, kriptovalyutalar bilan bog'liq huquqbuzarliklarning oldini olishning huquqiy asoslari bir nechta jihatlarni qamrab oladi: tartibga solish, xavfsizlik choralari kuchaytirish, ta'lim va xabardorlikni oshirish, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash. Ushbu choralar faqatgina huquqbuzarliklarni kamaytiribgina qolmay, balki kriptovalyutalarning o'ziga xos xavf-xatarlarini bartaraf etishga ham yordam beradi. Kriptovalyutalar texnologiyasi va uning imkoniyatlarini qonuniy tarzda boshqarish orqali, jahon moliya tizimiga xavfsiz va barqaror rivojlanish yo'lini ta'minlash mumkin desak mubolag'a bo'lmaydi.